

УДК [340.1:342.36(436)](477.83/.86)»177/191»
DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.4>

ПОШИРЕННЯ НА ГАЛИЧИНУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Моряк-Протопопова Х.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Моряк-Протопопова Х.М. Поширення на Галичину системи державної влади Ав- стрійської імперії.

Галичина увійшла до складу Австрійської імперії після першого поділу Речі Посполитої і перебувала у її складі майже півтора століття. Нова територія, була компактно заселена представниками українського і польського народів, утворила одну адміністративно-територіальну одиницю.

Економічне становище краю та становище населення, передовсім селян, не можна було вважати задовільним, хоча воно трохи поліпшилось у період освіченого абсолютизму. Після революції було модернізовано державний апарат імперії, ліквідовано таємну раду, надвірну канцелярію. Центральний уряд надалі формували з міністерств. Згодом країна стала на шлях конституційного розвитку, був ухвалений основний закон держави, скасовано цензуру та панщину.

Розвиток австрійської держави з абсолютної монархії до монархії з певними елементами конституціоналізму відбувався поетапно. Кожен етап характеризувався частковими змінами у законодавстві, політичного курсу країни та змінами у державному апараті країни. Усі ці зміни до певної міри вплинули на становище українського населення Галичини.

Цей час припав на європейську "Весну народів". Збіг історичних обставин дозволив частині українського народу у порівняно комфортних умовах (порівняно з тією частиною українського народу, що проживала на землях, які входили до складу Російської імперії) підіймати в умовах революційного руху не тільки питання соціально-економічні та політичні, а й національні. Австрія залишаючись абсолютною монархією, провела низку реформ ліберального характеру, що стосувались скасування особистої залежності селян (кінець XVIII століття), а згодом і кріпацтва як такого (середина XIX століття), гарантувала деякі основні свободи громадянина: особисті (наприклад особистої недоторканості); політичні (виборчі права) тощо.

Спосіб побудови органів управління та модель вирішення соціальних конфліктів в Австро-Угорській монархії вплинули на розвиток української ідеї в Галичині, сприяли вихованню національної еліти, яка активно долучилось до розбудови модерної української держави та права на початку XX століття.

Ключові слова: органи управління, статус населення, Австро-Угорщина.

Moriak-Protopopova Kh.M. The Spread of the System of State Power of the Austro- Hungarian Empire to Galicia.

Galicia became a part of the Austro-Hungarian Empire after the first partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth and remained within its borders for almost a century and a half. The new territory, which was densely populated by representatives of the Ukrainian and Polish peoples, formed a single administrative-territorial unit.

The economic situation of the region and the status of the population, primarily peasants, could not be considered satisfactory, although it slightly improved during the period of enlightened absolutism. After the revolution, the state apparatus of the empire was modernized, the secret council and the court chancellery were abolished. The central government was further formed by ministries. Later, the country embarked on the path of constitutional development, a basic law of the state was adopted, censorship and serfdom were abolished.

The development of the Austrian state from absolute monarchy to a monarchy with certain elements of constitutionalism occurred gradually. Each stage was characterized by partial changes in legislation, the political course of the country, and changes in the state apparatus of the country. All these changes to some extent influenced the situation of the Ukrainian population of Galicia.

This time coincided with the European «Springtime of Nations.» The coincidence of historical circumstances allowed a part of the Ukrainian people, under relatively comfortable

conditions (compared to the part of the Ukrainian people living in the territories that were part of the Russian Empire), to raise not only social, economic, and political issues but also national issues in the conditions of the revolutionary movement. Austria, remaining an absolute monarchy, carried out a series of liberal reforms, including the abolition of personal dependence of peasants from landlords (end of the 18th century) and later serfdom (mid-19th century), and guaranteed certain basic freedoms to citizens: personal (such as personal inviolability), political (voting rights), and so on.

The method of building management bodies, the model of resolving social conflicts in the Austro-Hungarian monarchy influenced the development of the Ukrainian idea in Galicia, contributed to the education of a national elite, which actively participated in the development of a modern Ukrainian state and rights at the beginning of the 20th century.

Key words: management bodies, population status, Austro-Hungary.

Постановка проблеми. Минуло близько 250 років з того часу, як частина українських земель за результатами поділів Речі Посполитої потрапила до складу Австрійської імперії і залишались там майже 150 років. Цей відносно невеликий історичний період був дуже важливим. Користуючись можливостями, що їх австрійський уряд надавав усім народам, які мешкали на території імперії, українці змогли розвинути національне шкільництво, створити власні політичні партії, плекати культуру та національну самобутність, виховати власну еліту і зрештою, після розпаду Австро-Угорщини у 1919 р., на українських землях, що входили до її складу та на початку ХХ століття проголосити власну національну державу – Західноукраїнську Народну Республіку.

Мета дослідження. Поетапний та стислий аналіз етапів поширення системи державної Австрійської імперії на територію Галичини, яка увійшла до її складу за результатами Першого поділу Речі Посполитої.

Стан опрацювання проблематики. Найбільше до опрацювання порушеної проблеми долучились представники львівської правничої школи, серед яких варто згадати І. Бойка, В. Кульчицького, І. Настасяк, Б. Тищика. Окремі аспекти, що стосуються предмету дослідження опрацювали історики О. Аркуша, Л. Зашкільняк, М. Крикун. Серед польських дослідників можемо виділити праці О. Бальцера, Ф. Буяка, Ф. Каспарека, С. Старжинського та Л. Фінкеля, що досліджували головню економічне становище Галичини у складі Австрійської імперії, але певну увагу приділяли і організації управління краєм у її складі.

Виклад основного матеріалу. Нове співвідношення сил, яке склалося у Європі в останній третині ХVIII ст., дало змогу Австрії розширити свої східні володіння. Унаслідок першого поділу Польщі (1772), здійсненого Австрією, Пруссією та Росією, до складу імперії Габсбургів за назвою Королівство Галичини і Лодомерії були долучені етнічні українські землі [1, с. 99–140]. Сьогодні – це землі Львівщини, Івано-Франківщини та частково Тернопільщини. Крім того, Австрія захопила частину земель Малопольщі та невеликих сілезьких князівств – Освенціма і Затора, приєднаних до Польщі ще у ХV столітті [2, с. 257].

Офіційне приєднання нових територій відбулось за актом від 17 вересня 1773 року. Специфічно модифікувавши історичну назву цих земель (Галицько-Волинське королівство), новий коронний край було названо “Королівство Галичини і Лодомерії з князівствами Освенцімським і Заторським”, згодом – “Королівство Галичини і Лодомерії спільно з князівствами Освенціма і Затора і з великим князівством Краківським” (далі – Галичина).

Свої претензії на Галичину Австрія вмотивувала спеціальним актом під назвою: “Дослідження прав Угорської корони до Червоної Русі і Поділля, так само як Чеської корони – до князівств Освенціма і Затора” [3, с. 84–89]. Авторами дослідження були придворний радник Розенталь, чеський архіваріус Коллар та угорський історик Бенчур [4, с. 13]. У ньому Австрія доводила свої права на всі землі, які належали Угорщині та Чехії, на тій підставі, що Угорщина та Чехія входили до складу Австрії [5, с. 324]. Підставою для захоплення земель Галичини вважали те, що Габсбурги з 1526 р. були також і угорськими королями [201, с. 19], які впродовж ХІІІ ст. ненадовго захоплювали Галичину і з того часу постійно вживали титул королі Галичини і Володимирії [6, с. 69–73]. З цього випливав висновок, що відбулося не захоплення, а лише відновлення права Австрії на ці землі, що в австрійському історико-правовому полі офіційно називали “ревіндикацією” [7, с. 233]. Крім того, офіційно поширювали думку про те, що Австрія неохоче брала участь у розподілі Польщі [8, с. 4]. Раніше, після укладення Кючук-Кайнарджійського мирного договору (1774) габсбурзькі володіння розширилися приєднанням до них Буковини. Закарпаття увійшло до складу Австрії ще у першій половині ХVІ ст. (1526) разом з іншими угорськими землями.

Третій поділ Речі Посполитої відбувся 1795 р. на підставі припущення, що поляки та їхня шляхетська республіка вже не існують. Пруссія забрала Мазовію та Варшаву, назвавши їх “Новою Південною Пруссією”. Австрія отримала значну частину польських земель і назвала їх “Новою

Галичиною". Це була решта земель Малопольщі і Люблінщина з Підляшшям. Приєднаними землями Австрія збільшила свою територію на 77 тис. км², а населення – на 4 млн мешканців [9, с. 415].

Оцінюючи результати третього поділу Речі Посполитої і його наслідки для Австрії, майбутній намісник Галичини М. Бобжинський наголошував, що користь це принесло тільки Пруссії, яка значно збільшила свої землі та зміцнила зв'язок між своїми окремими територіями. Що ж стосується Австрії, то хоча вона теж збільшила свої володіння, однак турбота про втримання нових територій зробила її залежною у зовнішніх стосунках від Росії та Пруссії [10, с. 304].

Далі, за Віденською угодою 1815 р., Росія отримала "назавжди" територію Варшавського князівства без Познанщини і Галичини; Пруссія здобула Познанщину, Східне Помор'я з Гданськом і Торунем; до Австрії повернувся Тернопільський округ; Краків з прилеглими територіями на лівому березі Вісли отримав статус "вільного міста" під контролем союзних держав. Зокрема, стаття 1 Угоди зобов'язувала усі три держави, в яких проживало польське населення, надати його представникам "національні державні інституції, які кожний з названих урядів визнає найкориснішими і їм відповідними" [2, с. 269]. З того часу територія Габсбургів була чітко окреслена і залишалася, по суті, незмінною до 1918 р.

Наступні зміни кордонів імперії відбулись 1846 р., коли Австрія анексувала Краків (після польського повстання). У Відні 6 листопада 1847 р. представники Австрії, Росії та Пруссії дійшли згоди про скасування домовленостей від 3 травня 1815 р., а вже 11 листопада з'явився патент Фердинанда I про включення Кракова і його округу до складу австрійської монархії. У такий спосіб перестала існувати Краківська Річ Посполита, визнана "вогнищем бунтівних спроб, скерованих проти трьох опікунських престолів" [11, с. 317]. З часом ці землі увійшли до складу Галичини.

Оцінки стану господарства Галичини у момент переходу під владу Австрії дещо різняться. Радянська історико-правова наука традиційно стверджувала про те, що Галичину уряд Австрії розглядав як колоніальний придаток до метрополії, і її економічний розвиток зумисне гальмували [12, с. 26]. Це зазначали не тільки радянські науковці, а й майже усі тогочасні економісти та соціологи [13, с. 13]. Деякі польські історики вважали стан польських земель, приєднаних до Австрії, найкращим, порівняно з тими частинами, які дістались Пруссії і Росії, адже вони найменше потерпіли під час бойових дій, і, на їхню думку, "...лише австрійське панування своєю розбійницькою господарчою

політикою..." зуміло погіршити матеріальне становище Галичини і допровадити її економіку до депресії [9, с. 217].

Вважали, що Австрія намагалась отримувати від Галичини тільки рекрутів та податки і зовсім не опікувалась її економічним розвитком. "На початку XVIII ст. господарча політика австрійського уряду визначала Галичині землеробство, як єдине відповідне поле розвитку", – стверджує відомий тогочасний дослідник економіки та статистики професор Ф. Буяк [14, с. 16]. Це відбувалося на фоні приросту населення з 1816 р. до 1836 р. – на 21% [14, с. 16-17].

Проте ми не схильні ідеалізувати господарчий стан Галичини на момент її входження до складу Австрійської імперії, адже відомо, що поділу Речі Посполитої передувала тривала політична нестабільність у країні, економічний занепад та збройні заворушення. Ми підтримуємо думку відомого українського історика Н. Полонської-Василенко про те, що Австрія отримала Галичину вже в стані занепаду і зубожіння [5, с. 325]. Також очевидним є і той факт, що принаймні у перші десятиліття свого панування Відень не намагався покращити існуюче становище. Незважаючи на це, господарство краю повільно зростало, а у Львові, столичному місті коронного краю Галичини, активно розвивалися ремесла і торгівля, зростала загальна кількість населення.

Суспільство австрійської монархії на початку XIX ст. залишалось аристократичним. Тільки для знаті було відкрито доступ до усіх посад і благ. Вона не підпорядковувалась звичайним судам, не мала обов'язку служити у війську. У своїх маєтках пани були наділені поліційною і судовою владою, вирішували усі господарські питання і, по суті, були нижчою інстанцією влади.

Стосовно кріпаків, то вони виконували панщину і підлягали панському суду. В Австрійській імперії стосунки між паном та кріпаком намагалися врегулювати ще Марія Терезія і Йосиф II. Відповідно до патенту 1775 р., було врегульовано кількість днів, яку мав відробити кріпак на користь пана, та визначено тривалість робочого дня. Від панщини було звільнено людей похилого віку (від 60 р.) та хворих. Патентами від 1871 р. було ліквідовано будь-яку особисту залежність кріпаків від пана. Селянам надавали право змінювати місце проживання (за виконання певних умов), одружуватись без дозволу пана тощо. Накладати на кріпаків грошові штрафи та застосовувати до них тілесні покарання панам заборонили з 1781 р., однак залишили за ними право тримати кріпаків під арештом [15, с. 327]. Особисте підданство в Австрії остаточно ліквідовано 1782 р. [16, с. 50]; замінило його так зване "розумне спадкове підданство" [4, с. 15].

Попри позитивні нововведення, становище селян і надалі залишалося важким. Остаточне звільнення селян від кріпосної залежності 1848 р. не означало, що вони отримали землю, отож на практиці вони далі залишались залежними від поміщиків, які володіли майже половиною земель усієї Галичини. Така ситуація залишилась майже незмінною до Першої світової війни.

На момент включення Галичини до складу імперії нею керували Марія Терезія та її син Йосиф II. Період правління Йосифа II називають "освіченим абсолютизмом". Українська історіографія загалом ставиться позитивно до проведених ними реформ. Це пояснюють тим, що реформи Марії Терезії та Йосифа II не тільки полегшили становище селянства, а й деякою мірою позитивно вплинули на відродження української національної культури і мови. Наприклад, на першому етапі державно-правові реформи урівноправили греко-католицьку церкву з римо-католицькою і поліпшили матеріальні, передусім фінансові, умови функціонування української церкви [17, с. 84].

На чолі монархії стояв австрійський імператор, якого в Галичині називали цісарем [18, с. 185]. Він одночасно був австрійським імператором і угорським королем.

Керівництво внутрішніми справами країни здійснювали Таємна рада та Надвірна канцелярія. До компетенції канцелярії належали також і справи судочинства. Таке суміщення не було вдалим, тому 1742 р. усі внутрішні справи перейшли у відання новоствореного органу – Державної ради на чолі з Державним канцлером [19, с. 335]. Ця рада була найважливішим органом управління країною (після імператора) аж до 1848 р.

Станом на 1848 р. усю центральну владу було зосереджено в кількох надвірних радах, з яких три відповідали за управління австрійськими землями. Крім того, існувало безліч окремих дирекцій, палат, міністерств, комісій, депутатів управлінь, які здійснювали керівництво в окремих галузях (фінанси, військо, торгівля, санітарія, банки тощо). Зазначені органи часто реорганізовували, об'єднували, ліквідовували, створюючи нові.

Наступний етап розвитку центральних органів управління імперії був пов'язаний з революцією в Австрії. Початку революції, яка відбулась в Австрійській монархії 1848–1849 рр., посприяли події у Франції 1846 р. Її підтримали ліберальні та окремі національні рухи в Австрії. Ліберали вели боротьбу проти абсолютизму, а представники національних рухів виступали за самовизначення окремих народів, які входили до складу монархії, та утворення для них окремих держав.

Мізерні поступки не змогли заспокоїти народ. Не допомогло і те, що імператор погодився на конституційний устрій монархії. Про скликання парламенту було оголошено 15 березня 1848 року [20, с. 66]. Також було проголошено свободу преси і скасування цензури [21, с. 22–25], ліквідовано об'єднану Надвірну канцелярію (замість неї створили окремі міністерства: внутрішніх справ, торгівлі, землеробства, фінансів, віровизнань і освіти). У новостворених міністерствах прийняли одноосібний порядок вирішення справ, на відміну від колегіального, що діяв до того часу.

Однією з виконаних вимог повстанців була відставка уряду К. Метерніха. Міністр 13 квітня змушений був втекти з Відня [22, с. 15], а 25 квітня, в день народження імператора, новий міністр внутрішніх справ Ф. Пілерсдорф проголосив тимчасову конституцію, яка мала діяти до ухвалення тимчасового виборчого закону [23, с. 1–3] та конституції всенародними зборами.

Зокрема, § 4 цієї тимчасової конституції гарантував усім народам "конституційну непорушність їхньої народності і мови" [24, с. 1а]. Її окремих розділ було присвячено громадянським і політичним правам жителів держави [25, с. 11–14]. Зазначимо, що цей прогресивний за змістом, але компромісний за своєю суттю документ не влаштував ні повсталий народ, ні знать, що залишалась при владі. Народ вважав цю конституцію надто поміркованою, а знать – надто радикальною.

Незважаючи на те, що дію квітневої конституції було зупинено 25 травня 1848 року [26, с. 71], 22 липня 1848 р. після проведених виборів у Відні було скликано парламент. Головним здобутком австрійської революції залишилось скасування панщини та феодалних привілеїв.

Момент був сприятливим і для українців. Їхня значна частина відразу почала організовуватися і висувати свої вимоги окремо [27, с. 15]. Австрійський уряд вирішив задовольнити деякі з них. У Львові 2 травня 1848 року засновано Головну руську раду – своєрідний тимчасовий національний уряд, який мав довести до відома австрійського уряду політичні та національні прагнення українців [5, с. 328]. Зокрема, 31 липня 1848 р. радою було підписано "прошення" до австрійського парламенту про поділ Галичини на дві окремі провінції: українську і польську [28, с. 64]. Однак спротив польської аристократії та Галицького намісництва, які погрожували можливістю приєднання Східної Галичини до Росії, не дозволили втілити рішення про поділ Галичини у життя. Головна руська рада 28 серпня 1849 р. подала клопотання про випуск циркулярів українською мовою [28, с. 65], адже "... відомо, що надруковані цісарем патенти україн-

ською мовою населенню не роздавались...” [29, с. 46]. Подання клопотання співпало з початком регулярного перекладу деяких найважливіших законів і розпоряджень українською мовою та їхнім друком у “Всезагальному віснику крайових і урядових законів для коронного краю Галичини і Лодомерії з князівствами Освенцімським і Заторським, з великим князівством Краківським”. Ми далекі від думки про те, що Головна руська рада стала тим чинником, який змусив Відень згадати про потреби україномовного населення Галичини.

Із жовтня 1848 р. австрійський уряд, захоплений революційними виступами зненацька, почав діяти і застосував проти повстанців війська, починаючи з чеських земель.

Попередньо створена конституційна комісія продовжувала свою роботу, однак сподівання на те, що вона успішно її завершить, були мізерними. Проте вона подала імператору проект прогресивної ліберальної конституції для австрійської держави. Однак на розгляд до парламенту потрапив урядовий проект конституції, вигідний владі і гірший, аніж конституція Пілерсдорфа [30, с. 52]. Та навіть попри те, що основою нової конституції слугував принцип збереження абсолютної монархії, в ній закріплено низку прогресивних положень про рівноправність народів імперії та рівність окремих жителів держави перед законом, відділення суду від адміністрації, запровадження суду присяжних [31, с. 371].

Проект нової конституції оприлюднили 4 березня 1849 року [26, с. 73], проте в дію вона так і не вступила, а 31 грудня 1851 р. Франц Йосиф відкликав конституцію своїм маніфестом, мотивуючи це тим, що вона була непристосованою до становища у державі та не могла бути дотриманою [32, с. 24].

Період з 1849 р. до 1865 р. характеризувався фактичною реставрацією абсолютизму і централізму. Парламент, по суті, зберігся тільки для збереження видимості конституційного устрою та для затвердження запропонованих йому бюджетів. Попри реакцію в Австрії продовжувались загальні реформи ліберального характеру. За зразком англійського “Habeas Corpus акту” 27 жовтня 1862 р. було ухвалено закон “Про охорону особистої свободи”. Відповідно до цього закону, поліцейська влада у випадку законного затримання особи була зобов’язана впродовж 48 годин або звільнити арештованого, або представити належним органам; заборонено обмежувати будь-чю свободу, а держава за кожен арешт, проведений з порушенням закону, мала відшкодувати збитки потерпілому [33, с. 243]. Також 28 жовтня цього ж року ухвалено закон “Про охорону житла”, за яким не допускалось проникнення у житло без відповідного рішення

суду [34, с. 245]. Австрія у такий спосіб позиціонувала себе як державу, у якій дотримувалися прав людини.

Австро-пруська війна, неуспішна для Австрії, почалася 1866 р. Вже 20 липня пруські війська підійшли майже до Відня. Франц Йосиф вже й до війни готувався до перетворення імперії в дуалістичну монархію. Імператорський рескрипт щодо цього, підписаний у жовтні 1866 р. [35, с. 25]. Юридично державний устрій Австро-Угорської монархії спирався на так звану австро-угорську угоду, конституцію Угорського королівства (ухвалено 1848 р. і відновлену 1867 р.) та конституцію Австрійської монархії (у формі кількох конституційних законів).

Отож, Австро-Угорська монархія складалася з двох цілком незалежних союзних держав – Австрії та Угорщини, які мали самостійний внутрішній устрій.

Після укладення угоди 1867 р. до складу Австрійської частини монархії увійшли такі краї: Королівства Чехії, Далмації, Галичини і Лодомерії з Великим князівством Краківським, архієпископства Австрії нижньої та Австрії верхньої, князівства Зальцбурга, Штирії, Каринтії, Крайни, Буковини, маркграфство Моравське та Істрії, князівство Шльонське, графства Тироллю та Горації і Градиски, край Форальберг, а також місто Трієст з округом. До угорської частини монархії, крім власне самої Угорщини, увійшли Хорватія, Словенія, Семігород, Сербія та Закарпаття. Поєднавав Австро-Угорщину спільний монарх (хоча підданство було окремим [36, с. 491]).

Висновки. Галичина увійшла до складу Австрійської імперії 1772 р. на підставі першого поділу Польщі. Нова територія, компактно заселена представниками українського і польського народів, утворила одну адміністративно-територіальну одиницю. Становище селян не можна було вважати задовільним, хоча воно і дещо поліпшилось у період освіченого абсолютизму.

Після революції було модернізовано державний апарат імперії, ліквідовано таємну раду, надвірну канцелярію. Центральний уряд надалі формували з міністерств. Країна стала на шлях конституційного розвитку, ухвалено основний закон держави, скасовано цензуру та панщину.

Розвиток австрійської держави з абсолютної монархії до монархії з певними елементами конституціоналізму відбувався поетапно. Кожен етап характеризувався частковими змінами законодавства, політичного курсу країни, змінами у державному апараті країни. Усі ці зміни до певної міри позначались і на становищі українського населення Галичини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко І.Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 рр.). Львів, 2009. 628 с.
2. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с. + 8 кол. мап.
3. Настасяк І. Історико-правовий аналіз входу Галичини до складу Австрійської імперії. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2003. № 38. с. 84–89.
4. Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923) : Історія держави і права. Львів, 2004. 392 с.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. Т. 2. К., 1993. 608 с.
6. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України : підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К., 2007. 624 с.
7. Аркуша О. Губернатори Галичини (1772–1849). *Lwów : miasto, społeczeństwo, kultura. – Tom VII: Urzędy, urzędnicy, instytucje. – Studia z dziejów Lwowa pod red. Kazimierza Karolczaka i Łukasza T. Sroki*. Kraków, 2010. S. 226–264.
8. Popowski J. Polityka polsko-austriacka. Lwów, 1899. 51 s.
9. Historia najnowsza (wiek XIX i XX) / [pod red. H. Mościckiego, J. Cynarskiego]. – Т. I. Rewolucja francuska, wojny napoleońskie, święte przymierze. Warszawa, 1933. 678 s.
10. Bobryński M. Dzieje Polski w zarysie. Т. II. Kraków, 1890. 387 s.
11. Schnür-Pepłowski S. Z przeszłości Galicyi (1772–1862). Т. 2. Lwów, 1894. 374 s.
12. Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки)/ К., 1960. 372 с.
13. Kauzik S. Gospodarka finansowa Rosji, Niemiec i Austro-Węgier na ziemiach polskich w czasie Wielkiej wojny. Polska w czasie Wielkiej wojny (1914–1918). *Historia społeczna i ekonomiczna. Tom IV : Finanse*. Warszawa, 1939. 400 s.
14. Bujak F. Rozwój gospodarczy Galicyi (1772–1914). Lwów, 1917. 64 s.
15. Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie. Lwów, 1908. 498 s.
16. Frasz Z. Galizia. Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2000. 300 s.
17. Мацькевич М. Правове становище Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2001. № 36. С. 84–90.
18. Brachelli H.F. Statistik der Österreichischen Monarchie. Wien, 1857. 307 s.
19. Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie. Lwów, 1908. 498 s.
20. Historia najnowsza (wiek XIX i XX) / [pod red. H. Mościckiego, J. Cynarskiego]. Т. II : Druga połowa XIX stulecia. Parlamentaryzm. Kapitalizm. Imperjalizm. Warszawa, 1933. 666 s.
21. ЦДІАЛ України. – Ф. 180. – Оп. 1. – Сп. 10. – С. 22–25.
22. Starzyński S. O pierwszej Konstytucji austriackiej. Jej geneza i ocena. Wykład wypowiedziany przy uroczystym otwarciu roku szkolnego w uniwersytecie Lwowskim dnia 26 października 1889 roku. – Kraków, 1890. 36 s.
23. Probisorische Wahlordnung zur Verfassungsurkunde vom 25 April 1848. Wien, 1848. 3 s.
24. Verfassungsurkunde des österreichischen Kaiserstaates. Wien, 1848. 3 s.
25. ЦДІАЛ України. – Ф. 180. – Оп. 1. – Сп. 10. – С. 11–14.
26. Finkel L., Głabiński S. Historia monarchii Austrjacko-Węgierskiej oraz wiadomości polityczne i społeczne. Lwów, 1915. S. 90–84.
27. Стеблій Ф.І. Революції 1848–1849 років у Європі і Україна. К., 1973. 48 с.
28. ЦДІАЛ України. – Ф. 180. – Оп. 1. – Сп. 2. – С. 66.
29. ЦДІАЛ України. – Ф. 180. – Оп. 1. – Сп. 2. – С. 46.
30. Тищик Б.Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (Х ст. – 1918 р.). Львів, 2012. 80 с.
31. Kasperek F. Prawo polityczne ogólne z uwzględnieniem austriackiego razem ze wstępną nauką ogólną o państwie. Т. 2. Kraków, 1881. 1016 s.
32. Patent Cesarski z dnia 31. Grudnia 1851, w skutek którego odjęto ustawie konstytucyjnej z 4. Marca 1849 r. wszelką moc prawa. *Powszechny Dziennik praw krajowych i rządowych dla kraju koronnego Galicyi i Lodomeryi z Księstwami Oświęcimskiem i Zatorskiem, tudzież z Wielkim Księstwem Krakowskiem*. Rok 1852. Część I. Lwów, 1855. 1–620 s. – s. 24.
33. Ustawa z dnia 27. Października 1862, o ochronie wolności osobistej. *Ustawy Konstytucyjne (Codex iuris politici) / [zestawił, przełożył i opracował Stanisław Starzyński]*. Lwów, 1899. 413 s.
34. Ustawa z dnia 27. Października 1862, o ochronie prawa domowego. *Ustawy Konstytucyjne (Codex iuris politici) / [zestawił, przełożył i opracował Stanisław Starzyński]*. – Lwów, 1899. 413 s.
35. Wereszycki H. Historia polityczna Polski. 1864–1918. Paris, 1979. 336 s.
36. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.) : навчальний посібник. – Львів, 2013. 752 с.